

Pastoralen jatorriari eta noizkotasunari buruzko ikerketak

B. OYHARÇABAL
(CNRS)

Zuberoko pastoralak noizkoak diren eta nondik heldu diren aspaldiko gaia dugu, 19. mendearen erditsuan hasi baitziren ikerketariak puntu horri buruz hipotesien aurkezten. Chahoren (1836, 1856) ondotik, iparraldean ibilirikako folklore ikertzaile gehienak, mintzatu dira arazo horretaz: Michel (1857), Vinson (1883), Webster (1901), Léon (1909), Decept (1912), Saroihandy (1928), eta, bistan dena, Hérelle (1923, 1926) ere. Honen ondotik isilgune luzea izan zen, Lafittek pastoralen historiari zerbait berri ekar diezaiokeen dokumentu bat argitara eman arte (Oihenarten *Art poétique basque* delakoa, 1967an). Hartaz geroztik, aski berriki, berriz loratu dira zuberotar teatro herrikoiari buruzko estudioak, pastora-
lek berek ere jendartean arrakasta berri bat bazutelarik. Pastoral tragi-
koen eremutik atera gabe, haietaz soilik ariko baikara hemen, aurten
laugarren doktore-tesia izanen dugu dotzena bat urteren barne pastora-
lei eskainia (Oyharçabal 1982, Garamendi 1990, Aguergaray 1992, Mo-
zos: aurten aurkeztekoa).

Nahiz lan horietan Hérellek eta haren aitzineko gehienek pastora-
len jatorriaz egin azterketak ez diren deusetan gutietsirik gelditu, bali-
zateke giro berri horrek pentsarazi duen gauzak berrituz zihoazela
eta aitzineko erranak berriz ikusiak izan behar zirela. Orain ageriko
den bezala, ordean, noizkotasunari buruzko eztabaidak segitzen ba-
du, gaineratiko puntuei dagokienaz lehenagoko azterketak berretsiak
izan dira azken urte hauetako ikerketa lanetan.

Pastoralak tokian-tokikoak ote diren

Komeni da jatorriari buruzko eztabaida ikus dezagun lehenik, ze-
ren maiz noizkotasunaz ematen dena ere hartarik abiatzen baita.

Eman gaitezen pastoralez eginikako ikerketen berri guti izan ez duen baten lekuan. Han eta hemen entzun edo irakurri ahal izan duenaz jabeturik, eta pastoral bat bere begieztatik ikusirik ere, ez du dudarik egiten ohiz kanpokoa, eta ikusten usatua dena ez bezalakoa dela teatro hori, itxura arkaiko nabarmen batekin zenbait alderditarik. Galde bat jinen zaio halakoari laster burura: pastoral horiek hain bitxiak eta itxura zaharrekoak izanki, ez ote dira tokian berean sortuak, eta teatro horrek, ondotik bestetarik hartu zenbait gauza egokitu baditu ere, gaien aldetik bereziki, ez ote ditu atxiki, jokamoduan bereziki, bere-bereak dituen hastapeneko ezaugarri batzuk?

Egiaren errateko, arras guti dira hipotesi horren alde arrazoinkatuz mintzatu direnak. Izen bat baizik ez dezaket eman hemen, ez baitut besterik aurkitu: Casenave (1983). Autore bakarra da, nik dakidanaz, orain artino pastoralak tokian-tokiko teatro mota bati dagozkiolako ideia defendatuz, bere argumentuak emanik, eta gisa horretan kritikari ere bidea irekirik, idatzi izan duena.

Casenaveren arrazoinak entzun ditzagun, beraz. Bi motatakoak dira: faktuzkoak eta ideologiazkoak.

Faktuei buruzko argumentua lehen urrats batean ematen du Casenavek. Pastoralak frantses misterioetarik ez datozela frogatzeko (laster ikusiko dugun bezala, ikerketari gehienek hala baitiote), gutiengutienguti 11. mendean jadanik bazirela erakutsi nahi du lehenik. Horretarako Santa Graziko elizako kaperan den harroinburu batean, pastoral baten jokuaren irudi bat agertzen dela baieztatzen du. Hona nola ematen digun harri horren deskripzioa *Antzerti* aldizkarian:

Sarrerari buruz ezkerretik dagoen kaperan bi harroinburu badaude, jaien erakusgarri. Ezkerrekoa, ospetsuena, "txülula", txirula jotzaila, korda ttunttuna, kordagaita soinulariak, kantariak, turken antzeko "urdinak", "gaiztoak" eta erditan "süjeta" pertsonaia nagusia ederki jantzia, ezkerreko eskua gerrian, besteaz buru aldegainetik keinu handia eginaz, hots oraingo trajerien gisako bat (1983:10).

Ez da dudarik, Casenaveren errana egia balitz, erran nahi baitu, frogatua balitz garai hartan, erran nahi baitu 11. mendean, pastoralak bazirela jadanik, beren türk eta khirixtiekin (beste deitura batez izendatuak, araz, lehenbizikoak bederen), eta antzezmoduaren aldetik ditzuten ezaugarri handienak ordukotz bazituztela, orain artinoko azterketa eta hipotesi gehienak, Hérellerenak bereziki, berriz ikusteko liriatekeela. Alderdi horretarik zuzena da, ene gustuko, Casenaveren arrazoinamendua.

Errana frogatua balitz, erran dut. Gehiegixko dateke froga garbirik eskatzea. Haatik, duda izateko, zerbait seinale klar bederen behar genuke. Agerian ematen duia, beraz, Casenavek horrelako seinalerik? Begi eta irudi irakurketa kontua da dena, baina iruditzen zait eni, poeta baten begiak izan gabe, nekez ezagutuko dituela behatzaile hotz, irudimen urrikoak, Santa Graziko elizan harrian zizelkatuak diren pertsonaia horietan pastoral bateko sūjeta eta haren kontrakoak, mila gauza ikus baitaitezke berdin haien gibelean. Oteizari gustatuko litzaioke beharbada Casenaveren irakurketa, baina, ikertzailearentzat arras indar gutikoa agertzen da, ene aburuz, haren baieztapena. Seinala dezadan, ene jakinean, beste ikertzaileen artean inork ez duela geroztik irakurketa hori bere gain hartu; gehienez ere, Casenaveren errana errepikatua izan da.

Lehenbiziko puntuaren ondotik, bigarren urrats batean, honela dio Casenavek, pastorelek antzinateko teatro klasikoarekin zer-ikusirik izan zezaketelako hipotesia baztertuz, gero erranen dugun bezala Chahoren eta beste zenbaiten ideia baitzen hori:

Zergatik bila kanpoan gure antzertiaren jatorri nagusia, oinarri zaharrak? Hor ere herri handien inperialkeria jasan behar ote dugu, eta Molière-ren itzulpen huts batzu ahozabalik miretsi frantsesez baitirade eta euskaldunei irudimena ukatu?

Casenavek, hitz batean, printzipioz ez du onartzen pastoralen jatorria kanpoan xerkatzea. Alabaina, kultura inperialkeriak sortu aurriritzi baten ondorioa ikusten du jokabide horretan, iduri-eta euskaldunak holako teatrorik edo kultura lanik sortzeko on ez liratekeela.

Banago ni, aurriritzi ideologiazkoak salatu ustez, are ideologiazko zentsura gogorragoa ez ote den egiten horrela. Historian zehar inguruko kulturekin harreman etengabea egon diren gurea bezalako populuen kasuan, zein da teatroa bezalako kulturazko egintza baten sorreraren esplikatzeko hipotesi markatugabea? Kanpotik zerbait gisaz guregana jin izan dela, naski. Bestelakorik gertatzea zinez uste-gabekoa eta harrigarri baino harrigarriago litzateke, ez euskaldunek besteek baino irudimen hurriago dutelakotz, baina egoera berean izanik, edozein populurentzat hala gerta litekeelakotz.

Zer ere baiteritzagu, bestalde, Casenaveren ikusmolde horri, eztabaidagarria da, oso, aditzera ematea pastoralen jatorria beste nonbait emanet deusetan laidostatzen edo gutiesten dela euskaldunen eta zuberotarren kultura. Herri bateko kulturaren indarra eta bizitasuna —areago herri tikia denean— hartzen, beretzen eta bere gisaratzen jakitean datza oroz gaisetarik, eta, behar balitz, euskal kulturaren berean aurki genitzake hain zuzen ilustrabiderik garbienak.

Bego, beraz, puntu hau horretan. Gaurko gure jakintzaren arabera, ikertzaileentzat, pastoralak Zuberoan berean sortu antzerki joku bereziak direla pentsatzeak arras oinarri eskasa du.

Pastoralek antzinateko klasikoan ote duten etorkia?

Pastoralak, gisa bereko beste kultura ekoizpenak bezala kanpotik etorri zaizkigula onaturik ere, ikerketarien artean bi hipotesi mota eginak izan dira teatro horren jatorriaren finkatzeko: batzuek antzinateko teatro klasikoa aipatu dute, besteek erdi-aroko misterioak.

Derragun, hemen ere, ikerkuntza mailan gauzak aski garbi direla. Arras ikerketari guti mintzatu da garbiki antzinateko hipotesiaren alde, eta bihi bat ere pastoralak funski ikertu dituztenen artean. Bi autore bakarrik aipa daitezke bide horretarik abiatu direnak: Chaho (1836), eta Lekuona (1935); bestalde Webster-ek ere (1899) antzinateko teatroak zeiharkako eragina izan zuela pentsatuz, beste modu batean onartzen zuen hipotesi hori. Gaur egun guziz baztertua den ikusmoldea denarren, ikus dezagun horrela mintzatu diren autoreen argumetuak zein izan diren.

Chaho (1836) lehena izan da euskal estudioetan zuberotar pastoralen interesa, eta berezitasuna, azpimarratu izan duena. Ez da dudarik, bestalde, ongi ezagutzen zituela bizi izan zen garaiko pastoralak, bai eta errejent batzuk ere hain segur, hala nola Saffores atharraztarrak, joan den mendean oso famatua izan zena, eta bere liburuetarik batean (1856, 2) aurkezten ere diguna.

Pastoralen iturburua teatro klasikoan finkatzeko, Chahok ematen duen argumentua —argumentu bakarra—¹ aitzin peredikuak kantatuak izatean datza:

L'auteur de l'itinéraire [Chaho bera] n'a pas cru pouvoir la faire remonter plus haut que le dixième siècle; mais il est certain que l'art

(1) Pastoral hitzaren etimologia ere aipatzen du liburu horretan. Nahiz ez duen bere hipotesiaren aldeko argumentu gisa aurkezten, holako ondorio bat darraio haren proposamenari, pastoral hitzaren mailegua Erromatarren denborakoa baita Chahoren arabera. Hona zer dioten horretaz, pastoral hitza artzain teatro gisa interpretaturik: "la pastorale, phastorala, mot que les Souletins ont francisé par navarrisme, ne peut se traduire en français que par le mot tragédie: il vient de l'adjectif latin pastoralis, pastoral ou de berger, de pâtre. Ce titre de la tragédie souletine, naïvement adopté par les montagnards, semble avoir été fourni par les Romains: il ne signifie pas que la pièce que l'on jouera, aura pour sujet les scènes de la vie champêtre, mais, simplement, que les acteurs chargés de représenter la pièce de théâtre seront tous des paysans et des bergers de village" (1836, 2:126).

dramatique, dans la jolie province de Soule, date de beaucoup plus loin. Pour s'en convaincre, il n'y a qu'à faire attention au prologue des pièces souletines. Composé en quatrains de six, sept ou huit syllabes, dont quatre au moins sont rendues brèves par le récitant, dans une langue qui n'a aucune espèce de prosodie ni de règles de quantité, il est déclamé sur le ton et dans le même goût que la mélodie grecque. Ce prologue fait supposer que la représentation des pièces grecques et latines à Rome, donna aux Vasco-Souletins la première idée de leur tragédie, nous ne dirons pas bourgeoise mais paysanne (Chaho 1836:126-7).

Chahoren ideia sinplea da, beraz: zuberotarrak soldado gisa-edo Erroman gertaturik, han ikusi bide zituzten tragediia klasikoak, eta ondotik herrira itzultzean, eredu dramatiko hori ezagutarazi zieten beren herritarrei.

Hérellek (1926:92) dioen bezala, bi aldetarik ahul da arrazoinbide hori: alde batetik ez daiteke pastoraletan bezalako aitzin pheredikürik aurki teatro klasikoan, eta beraz oso oinarri hertsia du hurbillketa horrek; bestalde, denboraz hain urrun joan gabe ere, erdi aroko teatroari dagokion errepertorioan, pastoraletako aitzin pheredikiei anitzez hurbilago diren ereduak kausi daitezke. Erran gabe doa, azken argumentu hau Chahok nekez kontuan har zezakeela bere garaian, erdi-aroko teatroaren berri guti baitzukeen; (nahiz ideia bederen gogora jin zitzaion, Frantziako misterioak aipatu baitzituen Chahok, bai eta zuberotar pastoraletan kontrastatu ere).

Lekuona gai horretaz mintzatu zenean (1935), aitzitik, Hérellek bere ikerketak argitara emanak zituen jadanik, eta Lekuonak —nola ez— ezagutzen zituen. Erdi aroko misterioekilako erlazioak ukatu gabe, Lekuonak, Chahok bezala, pastoraletako antzezmoduko zenbait gauzak jatorria urrunago zutela pentsatzen zuen:

Desde luego, historicamente, es cosa sabida que el genero "Pastoral Suletina" entronca con el genero "Misterios" de la Edad Media europea. Pero es que nosotros hallamos en el modo de su representacion en escena, unos detalles cuyo punto de arranque es mucho mas antiguo. Para nosotros la Pastoral tiene detalles que, para hallarlos en otra parte, que sepamos, hay que remontarse al Teatro clasico de los Griegos y Romanos.

Lekuonak, beraz, bai Chahoren eta bai Hérellehen hipotesiak ontzat ematen zituen. Zein dira, bada, hark gogoan zituen xehetasun horiek, pastoralak antzinateko teatroarekin zer-ikusirik zeukatela

pentsarazten ziotenak? Hona: pastoraletan bertseten kantatzerakoan jokalariek egiten dituzten behatzaileen aitzineko ibilaldiak.

Pastoralik ikusi duenak badaki jokalariek zerbait erraten dutenean, aitzinatzen direla bertsetaren lehen bertsuaren denboran, tokia-
ren gainean itzultzen bigarrenaren ematerakoan, berriz gibelera joaten hirugarrenaren kantatzerakoan, eta azkena, gelditu aitzin, beste itzuli bat eginez kantatzen dutela. Mugimendu berezi horrek Lekuonaren begietan teatro klasikoaren oihartzuna dakar:

Sabemos que en el teatro Clásico había, además del canto, una danza elemental, consistente en una marcha y una contramarcha de los personajes cuando decían o cantaban su papel; marcha y contramarcha cuya huella ha quedado estereotipada en los nombres de strophe y antistrophe de la orquestrica griega. Exactamente igual a como en la representación de una Pastoral, el personaje que "dice" (canta) su papel, dice la primera mitad avanzando hacia el proscenio, y la segunda mitad, retrocediendo, sin volver la espalda al público. Es la más expresiva ejecución y puesta en práctica de lo que indican los nombres de strophe y antistrophe, términos cuya misteriosa significación se hace tan fácil de comprender en las Pastorales Suletinas. (Lekuona 1935 [3. arg.:111-112]).

Estrofea-antistrofearen bikotearen ulertzeko pastoraletako mugimenduek argi piska bat nolabait ekar dezaketela onartuz ere, nekez besterik gabe ontzat eman daiteke jokatokiaren gaineko ibilaldi horiek teatro klasikoaren zenbait punturen iraupena ilustratzen dutela. Gauza bat baita bi antzezmoduren artean antzik edo paralelismo zerbaiten aurkitzea, eta beste bat —franko desberdina— paralelismo horrek ondoretasunezko erlazioak adierazten dituela erakustea. Adibidez, Vinsonek ere agerian eman zuen nolabaiteko antzekotasuna zenbait pundutan zuberotar pastoralen eta aitzinateko teatro grekoaren artean, bestelako eta funts gutiko ondoriorik atera gabe, haatik:

Il y a aussi lieu de conjecturer que, dans les drames grecs, tous les gestes étaient réglés d'après les lois traditionnelles, que tous furent combinés de telle sorte qu'ils exprimaient les anciens rapports entre la musique et le rythme, aussi bien du geste et du mouvement, de la marche et de la danse, que de la poésie. (...) Ainsi les pieds ou mètres, dans la poésie, n'étaient que le nombre de pas qu'on faisait en marchant ou en dansant à travers la scène; à la fin d'un couplet ou d'un vers, on tournait (version ou strophe) et on revenait à la même place (antistrophe). Dans les pastorales basques, la cadence de la musique coïncide avec celle des vers

que l'acteur récite au même instant. Le rôle des Satans est tout à fait analogue à celui du chœur dans les drames grecs; seulement, nous ne pouvons nous expliquer pourquoi ce rôle est tout à fait inverti (Vinson 1883:311).²

Nola nahi ere, erran behar da pastoraletako antzeztokiaren gaineko joan-etorri horiek ez dutela Lekuonak erakustera ematen duen bezalako antz handirik, antzinateko teatroaren koru-mugimenduekin, eta nekez ondorezko segidarik eman daiteke grekoen teatrotik Zuberoako pastoraletara horrelako argumentuak erabilirik. Antzinateko teatroan, mugimendu horiek ez ziren aktore mugimenduak baina koru mugimenduak, itzulika, eskuinetik ezkerretara (estrofea) lehenik, eta ezkerretik eskuinetara (antistrofea) gero, ematen zirenak, hirugarren parte bat (epodea) tokian berean bazelarik ondotik. Ordean, pastoraletan baliatua den egitura aski desberdina da, laukoitza baita hausturen eta mugimenduen aldetik, edo hobeki errateko bikoiztasun doblekoa: /, //, /, ///. Egituratze horrek antz handia du elizetako salmo zenbaiten egiturarekin, haietan ere, silaben kopurua pastoraletan bezala librea izanik, musikan markaturikako etendurak kausitzen baitziren; tikiak ziren lehen eta hirugarren hausturei *medianteak* zeritzen, bigarrenari *flexioa*, eta azkenari, berriz, *bukaera*). Ageriko gauza da, gisa horretako etendurak direla pastoraletako bertsetetan kausitzen ditugunak.

Zuberotar pastoralen jatortasuna eta noizkotasuna

Ikertzaile gehienek onartu duten hipotesiaren arabera (F. Michel, J. Vinson, G. Hérelle, P. Lafitte, M. A. Garamendi) pastoralak ez dira Zuberoan hutsetik sortuak, halaber ez dira antzinateko teatroaren ondakinak ere, baina erdi-aroko misterioen urruneko jarraipenak dira.

Luzeegi litzateke hemen horretarako eman daitezkeen argumetuen zerrendakatea. Hérellek arras molde zehatz eta argian bildu zituen ondoretasun hori erakusten zuten puntuak: besteak beste, gaien antzekotasuna (erlisionezkoetan oroz gainetik);³ ikusgarriaren egitura

(2) Hérellek badu, ideia horretan idatzi artikulu polit bat *Pastorales basques et tragédies grecques* (Gure Herria 1924). Hartan pastoralak teatro grekoarekin konparatzen ditu, bi teatroek dituzten alde komunak agerian emanez (antzezteko teknika, jokalarien etorkia, antzeztokiaren antolamendua, pertsonaien idealizazioa). Hargatik, Hérellek diferentziak ere agerian ematen ditu, eta ez du inolako ondoretasuneko loturarik onartzen bizen artean.

(3) Frantses eta euskal errepertorioak erkatuz honako ondorioak eman zituen Hérellek (1926:106): erlisionezko gaietan zuberotar pastoralak 34 gai zituzten frantses misterioetan ere kausi zitezkeenak, eta 19, berriz, frantses errepertorioan agertzen ez zirenak. Gai profanoentzat, ordean, kontrako emaitzak eman zituen: 4 eta 25.

orokorra, hala nola, bereziki, pastoral aitzinetikako munstra, eta aitzin eta azken pheredikiak; eta errepresentatzeko moduari dagozkion anitz ezaugarri (jokatokiaren ateen arabera egituratzea, denborazko batasunik eza, pertsonaien arketipoak, etab...).

Dena den, jatorri hori onartuz ere, ez da dudarik bere-bereak dituztela zuberotarrek pastoralak. Areago, berriki arte pastoral gaiak beti zenbait liburutarik ateratzen bazituzten ere, aspaldi du zuzenean sortu izan dituztela beren tragediak. Ezen joan den mendeko pastoral idazle edo moldatzaile zenbaitek pastoralak 'itzultzen' zituztela erran badute ere,⁴ ez dut uste haien errana hertsikiegi hartu behar den. Egiazko itzulpenik egin gabe, badirudi pastoral ontzaileek erdarazko liburuetan aurkitu ixtorioak edo biziak pastoral moduan emanik libroki euskararaten zituztela. Datuetan geldituz, nik dakidalarik, zuberotar pastoralik ez da oraino ezagutzen testua zuzenean erdarazko pastoralen moduko lan batetik itzulia duenik. Halaber, tradizioko zaharreko pastoralen artean ez da pastoral testu bakar bat ere ezagutzen, erdal literatura herrikoia ez dagokion gai original bat duenik. Bi puntu horien arabera izartu behar da ene gustuko itzulpenaren kontu hori.

Arazoa da, orduan, Zuberotarrek noizez gero beretu duten teatro mota hori, eta aitortu behar dugu horretan oso-oso iritzi desberdinekoak direla autoreak. *Egina*⁵ izan zen urtea dakarren pastoral testurik zaharrena 1750.ekoa baita (*Sainte Elisabeth de Portugal*), segur-segura da, 18. mendearen erditsuko zuberotar pastoralak bazirela. Ordean, nola segurki dokumentaturiko beste testu zaharragorik ez baitugu, aurreko garaietako pastorez mintzatzeko, aieruka eta uste-ka bezala ari izan behar da, eztabaida zeharkako argumentuetan oinarrituz.

Labur bilduz, bi iritzi mota bereiz daitezke Zuberoko pastoralen abiaduraren finkatzeko eztabaidetan: alde batetik batzuek, gehienek iraganeko ikertzaileen artean, Zuberoko teatroa aspaldikoa dela pentsatu izan dute, pastoralak 15. mendean edo lehenago, eta berantean 16. ean, jadanik bazirela erranez; eta bestetik, beste batzuek, pastoralak aski berriak direla daukate, 17. mendearen bigarren parte-koak, edo 18. mendekoak, direla diotelarik. E. Decrept, mende honen

(4) Hala nola Bassagaix, Eskiulako errejentak *Charlemagneren* eskuizkribuan (1835) zioelarik *j'ai traduit vingt pièces*, ez dirudi pasterala bera itzuli zuela erran nahi zuela, baina erdal testu batzuk nobela modukoak pastoral gisa euskaraz moldatu zituela.

(5) *Egin* hitzak pastoral zaharretan ez du *idatzi* erran nahi, baina *errerepresentatu* edo orain erranen genukeen bezala *jokatu*. Pastoral eskuizkribu gehienek pasterala noiz eta non emana —*egina*— izan zen agerian uzten dute, eta maiz kopista-errejentaren izen-deiturak ere bai.

hastapenean, lehenbizikoa izan zen, espekulazioetan baino lekukotasun seguretan fidatu nahiagoz, azken bide honetarik jo zuena. Hérellek kritika bortitza egin bazion ere (1926:108-112), argumentabide sendoa erabili zuela ez da dudarik.

16. mendean pastoralak Zuberoan jadanik bazirela diotenek oso argumentu desberdinak eman izan dituzte, teatroaren ezaugarri zenbait baliatuz, edo aipamen batzuk gogoratuz.

Franko ezagunak izanagatik, interesanta da lehen argumentu horietarik batzuen gogoratzea, gai horietan arrazoinamenduak nola bideratzen diren ikus baitezakegu. 19. mendeko eta mende honen lehen parteko autoreek argumentu historikoak baliatu dituzte gehienik. Adibide gisa, Michel, Vinson, Lafitte eta Hérelle aipatuko ditut, bakoitzak erreferentziak historiko desberdinak harturik bere hipotesia egin baitu, beti ere pastoralen aitzinekotasuna onartuz. Batek gaietan, besteek khirixtien eta türken arteko etsaigoan, edo antzerki motaren historian oinarria hartuz, ikerketari horiek zuberotar tradizioaren sortzea 13. eta 15. mendeen artean kokatu izan dute.

Gaien argumentua:

A quelle époque peuvent remonter ces sortes de représentations? C'est ce qu'il est impossible de déterminer. Les sujets que l'on y traite, presque tous tirés de la vie des saints, de la Bible et des chansons de geste, la fixeraient au XIIIe et au XIVe siècle, temps où la représentation des mystères et la lecture des romans de chevalerie furent le plus en vogue (F. Michel, 1857:52).

Khirixtien eta türken arteko etsaigoaren argumentua:

Toutefois, ce qui frappe le lecteur, c'est la préoccupation constante de faire tourner la pièce constante de faire tourner la pièce à l'honneur de la religion chrétienne, à la honte des Sarrazins et du Mahométisme. La date de ces compositions est ainsi facile à déterminer: elles remontent évidemment aux dernières phases de ce que les Espagnols appellent la guerre de reconquête, du treizième au quinzième siècle environ (J. Vinson, 1883:XVIII-XIX).

Turkei ematen zaien itxuraren argumentua:⁶

Ziberon, noiz sartu ziren "mystère" deitu antzerkiak? Iduriz, Lepadoko itsas-gudua baino lehenago. gudu horretan (1571) Turkoak garaituak izan ziren, Europako bidea zerratzen zaielarik. Ordu arte

(6) Argumentu hori Lafittek bere egin bazuen ere, jadanik Hérelleren lanetan agertzen zen (ikus Hérelle 1926:109).

Turkoen beldurrez ikaran zauden bazterrak (...). Mendebal huntan liburu eta kantuek basa huts, sordeis eta higuinarriztat zauzkatzen. (...) Ziberoko pastoraletan Turkak arrunt gaitzetsiak dira, etsai gaixtoenen lerroan ekarriak, aspaldiko denboretan bezala. Horrek, gure ustez, erakusten du Euskaldunek beren lehenbiziko maileguak berantenez egin zituztela XVIgarren mende erditsutan, non ez ziren geroxeago "mystère" xaharrez baliatu (P. Lafitte 1976 [1990:53]).

Antzerki motaren historiaren argumentua:

Ce théâtre a été importé vers la fin du XVe siècle dans la Soule, lorsque les représentations de mystères faisaient fureur dans toute la France, et il a conservé jusqu'à nos jours les caractères de ses premiers modèles, parce que les Basques, en cela comme cela en beaucoup d'autres choses, ont l'esprit éminemment conservateur (Hérelle 1926:112).

Argumentu horiek badute elkarrekin puntu komun bat: zuberotar pastoralak zerbait gisaz berpizkundearen ondotik suntsitu zen aitzineko garaiari lotu nahi dute, mundu hura bat-batean orduan orotan itzali izan balitz bezala. Geroztikako sortze bat ezin onartuzkoa iduritzen zitzaien autore horiei, horrek pastoraletako ezaugarriak tokian berean sortuak izan zirela onartzera baitzeramatzan. Ezin onetsizat zeukaten holako konklusioa. Hérellek aditzera eman du garbienik puntu hau:

S'il ne datait [zuberotar pastorgintza] que du XVIIIe siècle, il faudrait admettre que les pastoraillers se sont mis à écrire des mystères à une époque où la technique classique avait depuis longtemps évincé la technique médiévale, ce qui, en soi, est déjà très invraisemblable; mais, de plus, cela est absolument impossible (Hérelle 1926:111).

Lehenik erran behar da, euskarri zehatzik ez duela pastoralak Euskal Herriko misterio zaharrei lotzen dituen hipotesia horrek, ezen ez dugu, 15. mendean edo aurreko garaietan Euskal Herrian izan zirelako misterio horien berririk. Bestalde, arrazoinamenduaren abiada dudazkoa da: alabaina, ez dugu baitezpada uste izan behar, misterioen teknika eta tradizioa teatro klasikoak denbora laburrik barne suntsitu edo galarazi zuela. Aipamen guti izanagatik ondotik, bizirik iraun zuen kanpainetan teatro horrek, eta hedakuntza zerbait ere izan zuela pentsa daiteke. Hitz batez, berantagoko sorrera baten onartzeak ez du misterioen tradizioarekilako lokarria hausten. Luzatzen, bai, baina ez eteten.

Molde berean, Hérelleren ondotik Lafittek aipu duen turken itxura gaitzesgarria ere ez da nahi-ta-ez zahartasunaren marka. Teatro bur-

jesean besterik gertaturik ere, literatura herrikoian luzaz eta luzaz iraun zuen turken eta sarrasien itxuratze beldurgarri, bortxatu hura. Joan den mendean Charlemagneren leiendak kondatuz argitaratzen ziren erdarazko nobeletan molde berean itxuratuak ziren haren etsaiak, batere arazorik gabe turko deitzen zirelarik, pastoraletan bezala.

Erreferentzia historikoez kanpo, pastoralen zeharkako aipamenak ere baliatuak izan dira haien sorrera aski urrun emateko. Bizpahiru aipamen ditugu hemen kontuan hartzekoak, 16. mendean jadanik Euskal herrian pastoralak bazirela pentsarazi baitute.

Lehena, joan den mendearen lehen partean artxiiboetako inspektore zen Buchoni zor diogu. 1839 argitara eman zuen artikulua batean, bazioen Buchon horrek, Saffores, orduko errejent famatuaren etxean izanik, *Clovis* izena zuen pastoral baten eskuizkribua ikusi zuela han; *certainement un manuscrit de 1500, et je le lui ai acheté* erraten du. Zorigaitzez galdu izan da delako eskuizkribua eta beste inor ez da Buchonen lekukotasunaren berme egin; horretaz ikus Hérellek egin artikulua (*RIEV* 1926:17-19). Gogoan har, urtea Buchonek adierazi bezala harturik, ia 14. mendera itzuli behar genukeela. Zenbaitek uste baino atzerago, beraz. Horrengatik hain segur Hérellek ezitu bezala nahi izan zuen Buchonen errana, 1500 zenbakia kasu horretan beharbada 16. mendea adierazteko erabili zuela proposatuz. Nola nahi ere, lekukotasun hori guziz baztertzekoa ez bada ere, aski ahula da haren ondoan zentzu beretik doan besterik ez bada atzematen bereziki.

Bigarren aipamena aurrekoa baino bitxiago da. Dakigun bezala pastoralen eskuizkribu gehienek pasterala jokatu izan zen eguna eta tokia erraten dute ondarrean. Usaia ongi finkatua da, eta kopia berriak egiten direnean ere, jokaldi berrien eguna eta tokia agertzen dira komunzki eskuizkribu berrietan. Orain entzun dezagun zer erraten digun Hérellek:

La copie de Saint Jacques de la Bibliothèque nationale, n 211, a été faite il y a une centaine d'années seulement, et néanmoins on y lit, après l'épilogue, la date très lisible du "29 août 1634". Comment expliquer cette date qui ne peut être celle de la copie? M. Omont, conservateur des manuscrits, avec l'autorité de sa grande expérience en la matière, estime que cette date a dû être reproduite par le copiste d'après une inscription que portait l'ancien cahier sur lequel la copie nouvelle a été faite (Hérelle 1926:110).

Nola hor aipatzen den eskuizkribua duda izpirik gabe J.P. Saffores errejentaren eskutikakoa baita eta, beraz, 19. mendekoa, franko bitxia zitzaion Hérelleri ere, hartan holako urtea irakurtzea. Gauzen ar-

gitzeko aitzinatzen duen esplikabideak arrazoinezkoa dirudienarren, jakin behar da guziz ohiz kanpokoak zela tradizioan kopia berrietan aitzinagoko jokaldien berri ematea. Dakidanaz, ez da holako beste enxemplurik ezagutzen ere. Hérelleren irakurketaren onartzeko, beraz, segur-segura izan behar luke. Enetzat, haatik, arras dudazkoa da, 1834 baita ene aburuz irakurtu behar dena. Egia da 6 baten itxura duela 8 zifreak urtea ematen duen zenbakian. Marraren mugimenduari ongi behatzen zaiolarik, ordean, aski garbiki agertzen da, ene ustez, 8 zifrearen grafiatzeko erari hurbilago dela 6 zifrearen marrazbideari baino.

Hirugarren aipamena Oihenarten *Art poétique basque* delako idazlanean aurki daiteke. Aski ezaguna baita, ez dut uste merezi duen berriz hemen hitzez hitz ematea. Oroitaraz dezagun bakarrik, hartan Oihenartek, ehun bat urte lehenago (16. mendearen erditsu horretan, beraz) Donibane Garazin *Artzain gorria* izeneko pastoral bat behin baino gehiagotan emana izan zela erraten duela, haren egilea apez olerkari bat, Jean Etxegarai izenekoa, izan zela gaineratuz. Lafitte, Oihenarten idazlana publikatzean Oihenarten aipu horretan oinarritu zen pastoralak jada ordukotz bazirela baieztazeko.

Hemen ere, badateke anakronismo zerbait gertatzen den. Lehenik seinalatu behar da Oihenartek ematen dizkigun xehetasun guzietan zerbait badela zuberotar pastoral ohikoei ez dagokiena: pastoralak titulu bat bazuen, eta tituli hori euskarazkoa zen; testu egilearen izena ehun bat urte geroago oraino ezaguna zen, eta apezaz zen; azkenik Garazin emana izan zen.

Ohiko pastoralek ez dute titulurik eta sūjetaren izenaren bidez izendatzen dira, sūjet horren izena erdaraz duen itxura duelarik. Bestalde, pastoralen tradizioan autoretasunik edo horrelako noziorik ez baita,⁷ guziz bitxia da tradizio horretan egonik idazlearen izena gisa horretan ehun bat urte geroago ezaguna izatea. Are bitxiago da idazle hori apez izatea, ez baita ohiko zuberotar pastoralik ezagutzen molde horretan apez bati zor zaionik. Azkenik gogora dezagun pastoral ohikoen tradizioa Zuberokoa dela oso-osorik: Nafarroa Beherean ere noiz behinka emanak izan badira ere pastoralak, ez baita dudarik zu-

(7) Aski gauza berria da pastoral herrikoietan autorearen izendatzea. Etxahun Irurirekin hasi zen autoretasuna agertzen pastoralen tradizioan, gerlaz geroztik izan den aldakuntzarik handienetarik bat segurenaz ere. Ordu arte errejentak ohi ziren testu emaileak (eta kopien jabeak), eta ez zuen axolarik testu hori errejentak berak ala beste norbaitek idatzia zuen, edo kopiak zer gisaz eskuratu zituen. Kopien arteko nahasketak ere arazorik gabe egiten ziren.

berotarren eraginez gertatu dela horrela (ikus horretaz Hérèlle 1926:87).

Horrek dudarazten du, Oihenartek aipu duen pastoralala eta guk gaur egun izen horren bidez izendatzen dugun antzerki mota egiazki tradizio berari jarraitzen zaizkion. Kontu eduki behar da, pastoral hitzak engainabidean ez gaitzan eman. Alde batetik gaur egun pastoral hitzaren bidez ezagutzen dugun teatroak izan du beste izenik ere, hala nola bereziki trajeria. Beste aldetik, badirudi pastoral hitza hitz generikoa ere izan dela denbora batez, edozein drama motarentzat kasik balia zitekeelarik (eskoletako teatroarentzat baliatua zen adibidez Baionan), eta ez baitezpada Zuberoko teatro zahararentzat, eta hau bezalakoentzat. Horrengatik, Oihenartek erranak 16. mendean Garaziko aldean teatro landu bat izan zela erakusten badigu ere, nekez teatro hura zuberotar antzerkigintza herrikoiaeren tradizioan besterik gabe sarraraz dezakegu.

Ororen buru gorago eman hiru aipuen artean Buchonen lekukotasuna da gelditzen zaigun bakarra, beste biek segurenaz ere ez baitigute erranarazi nahi izan zaiena egiazki erraten. Lekukotasun hura bera ere oso ahula dela ikusia dugu, beste inork ez baitu konfirmatu ahal izan, eta aspaldi galdua baita delako eskuizkribu hura. Beste berririk ez duguno zail izanen da ene aburuz hartan finkatzea pastoralen zahartasunaren mugatzeko.

Gauza horrela izanik, zer erran dezakegu? Isiltasunak frogabiderik eskaintzen ez duenaz gero, duda gelditzen da beti noiz errotu zen Zuberoan pastoralgintza. 18. mendearen erdian egina zela ez da dudarik, eskuizkribuak hor baititugu lekuko. Eskuizkribu zaharragoak galzitezkeela-eta, tradizioa lehenago ere abiatu zela pentsa dezakegu, nahiz ez dugun zeharkako aipamenik aurkitzen hipotesi horren indartzeko balia dakigukeenik. Alabaina lehen zeharkako aipamenak—Egiategirena (1785), frantses iraultzaren denborako debekuak (1796), eta piska bat geroago Humboldtten lekukotasuna (1801)— eskuizkribuak berak baino puska bat zaharrago dira.

Horiek hola, nekez mendeen gainetik jauzi egin daiteke izariak galdu gabe eta, beste aurkikuntzarik egiten ez deno, 17. mendearen bigarren erditik 18. mendearen erdia arte doazen urte horietan finka daiteke beharbada zuberotar pastoralen sorrera.

Hain zuzen ere Oihenarten lana gogoan izanik, uste dut 1665. urtea mugarri gisa balia dezakegula, urte hartan zuberotar pastoralen tradizioa oraino sortzekoa zela aitzinatzeko. Alabaina, garai hartan

Zuberoko pastoralen tradizioa finkatua izan balitz, ez ote zuen Oihenartek bere *Notitia*-n edo, bederen, bere *Art poétique basque* delakoan haren berri emanen? Oroit gaitezen azken idazlan horretan euskarazko bertsugintza aurkeztu eta ikertu zuela Oihenartek, probintzia desberdinetako literaturazko autoreak eta, berdin, kantu herrikoiak ere, aipatuz eta kritikatur. Ez dea doi bat bitxi eta sinesgaitz, jadanik garai hartan, gureak bezalako pastoralak izan balira Zubereroan, Oihenart zuberotarrak haietako bertsu teknikaz —berak gogokoa zuen moldeari hain kontrajarriaz— deusik ez erratea? Oihenarten garaian antzerki tradizio hori egiazki bizi izan balitz Zubereroan, Euskal Herriko erretratuak eta olerkariak, bai eta historia ere, ikertu nahi izan zituen Oihenartek hartaz deusik ere erran gabe utziko ote gintuen? Goraxeago isiltasunean oinarritu frogabideen ahuleziaz mintzatu banaiz ere, gaitz da enetzat holakorik pentsatzea.

Bibliografia

- Aguergaray, A., 1992, *Etude comparée de "Ximena", pastorale de Pierre Bordaçarre —dit Etxahun Iruri— avec d'autres œuvres de la littérature française*, Doktore tesia, Université de Toulouse-Le Mirail.
- Casenave-Harigile, J., 1984, "Zuberotar Antzertiaren sortzeaz eta Iturriez", in *Antzertia*, zenbaki berezia, 4, 4-10.
- Chaho, A., 1836, *Voyage en Navarre*, Paris.
- , 1856, *Biarritz entre les Pyrénées et l'Océan*, 2. lib., Bayonne.
- Decrept, E., 1912, *Pyrena* aldizkarian (1-4 eta 19-20. zb.) argitara eman artikuluak.
- Egiategi, J., 1785 [1983], *Lehen liburua edo filosofo huskaldunaren ekheia*, T. Peillenek prestatu argitarapena, Euskaltzaindia, Bilbo.
- Garamendi, M.A., 1990, *El teatro popular vasco (semiotica de la representación)*, ASJU, 24, 2-3.
- Hérelle, G., 1922, *La représentation des pastorales à sujets tragiques*, BSLSAB; separata 1923, Paris..
- , 1924, "Pastorales et tragédies grecques", in *Gure Herria*.
- , 1926, *Les pastorales à sujets tragiques considérées littérairement*, Paris.
- Lafitte, P., 1976, *Santa Grazi* pastoralaren aitzin solasa *Jakin*-ek argitaratua, in *Euskal literaturaz*, 1990, Klasikoak sailean, 35. zb., 50-60.

- Lekuona, M. de, 1935, *Literatura oral vasca*, 3. argitarapena, urterik gabe, Kardaberaz bazkuna, Tolosa.
- Léon, A., 1909, *Une pastorale basque. Hélène de Constantinople. Etude historique et critique*, Paris.
- Michel, F., 1857, *Le Pays Basque*; argitarapen berria, faksim. 1983, Elkar, Donostia-Baiona.
- Oihenart, A. 1665 [1967], *L'art poétique basque*, P. Lafittek *Gure Herrian* argitara emana.
- Oyharçabal, B. 1982 [1991]: *La pastorale souletine. Edition critique de Charlemagne*, Doktore tesia, Université de Bordeaux 3, 1991an argitaratua, *Anejos del Anuario del Seminario de Filología Vasca "Julio de Urquijo"*, XVI, Donostia.
- Saroihandy, J. 1928: *La pastorale de Roland*, Bayonne.
- Vinson, J. 1883: *Le folklore du Pays Basque*, Paris.
- Webster, W., 1899, *La tradition au Pays Basque*, Paris.
- , 1901, *Loisirs d'un étranger au Pays Basque*, Châlon sur Marne.